ԵՐԵՄՆԵՐՈՐԴ—ՏԱՐԻ—ԹԻՒ—2862 ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ—6—ԱՊՐԻԼ—1881 Ն. Տ.—18—ԱՊՐԻԼ—1881

ՊԱՏՄԱՆԵՔ

Տարեկան գին Կ. Պոլսոյ հր. 10 Մէճ.
» » Գաւառաց » 12 »
Վեցամսեայ » Կ. Պոլսոյ » 5 »
» » Գաւառաց » 6 »
Օտար երկիրներու » 21/2 Լիրա

Ծանուցման տողը մէկ անգամի համար 3 գրշ., երկու անգամի համար 2 գրշ. եւ աւելի անգամներու համար զատ զատ կարկանդիւն կը լինի։

Մէկ մի թիւ 40 փարա արծաթ։

ՄԱՍԻՍ

ԼՐԱԳԻՐ

ՀԱՆԱՊԱԶՕՐԵԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱՆԵՔ

Դուրս գնացած լրագրաց համար Ծախսը նախապրմբեան վրայ է։

Լրագրոյս վերնագրեալ նպատակ կամ ի իսկ գրութիւն Մասիս—Տարի ին պիտի ուղղուի, Կ. Պոլիս Պատրիարքարան Ճեղալ պէյ խան թիւ 31 Մասիսի գրասենեակը։

Ճանրու ծախքը չվճարուած նամակ չընդունուիր։

Զտպուած նամակ, յօդուած, եւ ևն չեն տրուիր։

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ 6 ԱՊՐԻԼ

ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Այս առաւօտ հասած հեռագիրք

Ճէզայիր 17 ապրիլ։

Ֆրանսական Իէն թնդանօթակիր շոգենաւը Թապարքա կղզւոյն շրջակայքը դնուած միջոցին քառասունէ չափ հրացանի հարուած արձակուեր է վերան։ Զգիացուիր, թէ Բրումիրնէրը թէ Թունուզցի զօրականք են արձակողներն։

Տրիպոլսէն եկած նոր տեղեկութիւնք կը հաստատեն Ֆրանսէր գնդապետին և նորա ընկերաց կոտորուիլը։

Հռոմ 17 ապրիլ։

Թագաւորն այսօր խորհրդակցեաւ Գ. Սէլլայի հետ, տեսնելու համար թէ ազգակրօնական նախարարութիւն մի հնարաւո՞ր է։

Պուքրէշ 17 ապրիլ։

Պ. Պրաթիանոյի նախագահած նախարարութիւնը քաղաքական նոր փոխութեան պատճառաւ հրաժարական տուաւ։

Կը կարծուի թէ թագաւորը պիտի վերահաստատէ նոյն նախարարութիւնը։

Լոնտրա 18 ապրիլ։

Այս գիշերուան բժշկական տեղեկագիրը կը ծանուցանէ թէ Լորա Պիքոնսֆիլտի առողջութիւնն հեռացեալ կը կարգուի։

Լորա Տիւֆէրին երէկ Պերլին հասաւ և խորհրդակցութիւն մ'ունեցաւ Պիսմարք իշխանին հետ։

Հնդկաստանէն եկած հեռագիր մի կը ծանուցանէ թէ Աֆղանստանի Էմիրէն անուանեալ Աֆղան կառավարիչ մի հաներ է անոյշ 16 ին ի Գանտահար, և անդ Էմիրին գրկած հեռաւոր կազօրաց գունդին կ'ապաստէ, որ ամսոյս 21ին Գանտահար պիտի մտնէ։

Այն ժամանակ անգլիական իշխանութիւնք քաղաքին վարչութիւնն Էմիրին պիտի յանձնեն։

Բարկուսոյ գլխէն այս առաւօտ եկած հեռագիր մի կը ծանուցանէ թէ Պալուչիստանցիները մեծ պարտութիւն մի կրեր են։ Անգլիական զօրքը դարկեր է զնոսա Էրիպի մօտ և մեծ ջարդ տուեր է նոցա։

Վերջին թղթաբերով եկած Եւրոպական լրագրոց մէջ հետեւեալ տեղեկութիւնները կը տեսնեմք։

Անգլոյ երեսփոխանաց ժողովոյն ապրիլ 5 ի նստոյն մէջ արտաքին գործոց խորհրդական Սըր Չարլզ Տիլք՝ Պ. Պաքսթըրի պատասխանելով ասաց թէ «ինք արդէն յայտարարած է թէ ա՞յլ ափափ-քելի կը լինի Հայաստանի բարենորոգմանց վերաբերեալ վիճաբանութիւնն օրաձգել մինչև Հելլենական սահմանագլխի խնդրոյն լուծումէն վերջը։

«Երբոր պատեհ ժամանակը գայ, ասաց, կառավարութիւնը պատրաստ է քննել այն ամէն առաջարկ որ Սուլթանն Հայ հպատակաց վիճակին բարւոքումի մի կրնայ բերել»։

—

Թայմզ լրագիրն իւր փարիզի թղթակցին մի երկար հեռագիրը կը հրատարակէ, որոյ մէջ բաւական հետաքրքրաշարժ յայտնութիւնք կան։

Թղթակիցը Պերլինի վեհաժողովին ժամանակ Պ. Պիսմարքի հետ ունեցած մի խօսակցութիւնը կը յիշէ, որոյ մէջ Պ. Պիսմարք հետեւեալ խօսքերն ըսեր է մտերմաբար։

«Առաջին անգամ որ Լորա Պիքոնսֆիլտը տեսայ, ասացի իրեն. Դուք պէտք էր համաձայնիք Դուսիոյ հետ, փոխանակ մարտնչելու։ Ազատ թողէք զնա Կ. Պոլսոյ մէջ, և դուք ալ Եգիպտոսն առէք, որ ձեր հաճոյակատարութիւնը կրնայ փոխարինել։ Ֆրանսա ալ չդժգոհիր եթէ Թունուզ կամ Սուրիա փոխարինութիւն տուաւ իրեն։»

Պ. Պիսմարք այն յայտարարութիւնները Լորա Սալիսպըրիի և Պ. Վաոինկթոնի ալ ըսեր է։ Լորա Սալիսպըրի լուռ կեցեր է, որովհետև նոյն միջոցին Անգլիա Կիպրոսի պայմանագրութիւնը կը պատրաստէր։ Պ. Վաոինկթոն պատասխաներ է թէ Ֆրանսա դիտումի չունէր Թունուզի վերայ։ բայց չէր կրնար թոյլատուրիշ տալ ուրիշ որ և է տէրութեան մի դրաւել զԹունուզ և այսպէս իւր Ալժէրիական սեփականութիւնները վտանգի մէջ դնել։

Թայմզի թղթակիցը Պ. Պիսմարքի այս թելադրութեանց կ'ընծայէ Թունուզի խնդրոյն ծագումն, որոյ մէջ Իտալիա ալ մեծ դեր ունի։

Ըստ իւր կարծեաց, Ֆրանսա դոհ է Բրումիրոց ապստամբութենէն, որ թոյլ կը տայ իրեն խնդիրը վերջնապէս լուծել։ Արդէն Ֆրանսա տէրութեանց արամադրութիւնները զննած է։ Ռուսիա և Աւստրիա նպաստաւոր են իրեն։ Գերմանիա շատ ուրախ կը լինի տեսնելով որ Ֆրանսա Ալիրիկէի մէջ տեսակ մի գոհացում կը գտնէ, որ տասն տարի առաջ նորա անձնասիրութեան կրած ծանր վերքը կրնայ մեղմցնել իրեն։ Վերջ մի, որ կրնայ թունաւորիլ եթէ Թունուզի Պէյը կարենայ անպատուհաս Ֆրանսայի դէմ խիզախել։ Իտալիա չկրնար այս միջոցիս Ֆրանսայի հետ գժտիլ, որովհետև Ֆրանսա իւր դրամական հրապարակն Իտալիոյ առջև փակելով կրնայ զայն խեղդել տնտեսական տեսակէտով։

Գալով Անգլիոյ կառավարութեան, նա այս խնդրոյն մէջ նպաստաւոր չէ Ֆրանսայի, փոխանակ Հելլենական խնդրոյն մէջ Ֆրանսա իրմէ բաժնուեցաւ։ Պերլինի դեսպանախորհրդէն յետոյ, նաև այնքան չափազանց սեղմուեցաւ բերլին։ և Դրան բոլոր խնդիրներն առջեւ դիմում ըրաւ, մինչդեռ Իտալիա հրաժարեցաւ Անգլիոյ նաւերէն կերթար։

Ֆրանսայի ծրագիրն է՝ Թունուզի իւր պաշտպանութեան ներքև առնուլ՝ Պէյին չդպչելով, և թոյլ տալով նմա որ իւր իշխանութիւնը պահէ իւր իսկամ հպատակաց վերայ։ Բայց և միանգամայն խաւն ատեան մի հաստատել Ֆրանսայի պաշտպանութեան ներքև, միւս տէրութեանց հաւանութեամբ։

ՆԵՐԲԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վադդինգթի տեղեկութեանց նայելով, դեսպանք սա եղանակն որոշեր են Թունուզի թագաւորի տեղերուն յանձման համար։ Նախ՝ Եւրոպական յանձնախումբ մի պիտի կազմուի, որ այն տեղերուն յանձնման հսկելու պաշտօն պիտի ունենայ։ Երկրորդ՝ մէն մի քաղաքի յանձնման համար օր և ժամ պիտի որոշուի, յորում՝ Եւրոպական յանձնախումբն Օսմ. զօրքէն թողուած տեղերը պիտի գրաւէ, և անմիջապէս Հելլենական զօրքը պիտի մտնէ անդ։

—

Վադդինգթի կ'իմանայ թէ Փարիզի դեսպան Լորա փաշան Թունուզի խնդրոյն վերայ խօսակցութիւն մ'ունեցեր է Ֆրանսայի արտաքին գործոց նախարար Պ. Պարթէլմի Սէնթ-Իլէրի հետ։

—

Արքունական Ասիր շոգենաւն այսօր ալ զօրք և ռազմամթերք կը տանի Վլոռա։

—

Կ. Պոլսոյ Անգլիական դեսպանին փոփոխութեան նկատմամբ Վադդինգթի այսօր հետեւեալը կը գրէ։

«Կը ծանուցուի թէ Սըր Լէյարտ Հռոմի և Բեդրսպուրգի դեսպան Լորա Տիւֆէրին Կ. Պոլսոյ դեսպան պիտի լինին, բայց այս գործողութիւնք տակաւին պաշտօնապէս չեն կատարուած։ Սապէտ է սակայն թէ Պ. Կոշն մինչև երեք շաբաթ Կ. Պոլսէն Լոնտրա պիտի երթայ։ Լորա Տիւֆէրին նշանաւոր մարդ է, և Դամասկոսի դէպքին (այսինքն կոտորածին) ատեն, վախճանեալ Թուստա փաշային արտասովոր պաշտօնով անդ գտնուած միջոցին Լորա Տիւֆէրին ալ Անդղիական քոմիսէրի պաշտօն կը վարէր, և յետոյ Քանտայի ընդհանուր կառավարիչ եղած էր։»

—

Ճէրիսէի Հավատիս իւր այս առաւօտ թուով կը թարգմանէ Մամուլ լրագրին մի հատուածը, զոր անցեալ օր մեք ևս ընդօրինակեր էինք, և յորում քրիստոնեութիւն ընդունելուն պատճառաւ Սպարապետի դուռը բռնատրկուած Քուրդի մի պատմութիւնն եղած էր։ Թուրք լրագրին իւր մտածաւոր տեղեկութեանց համեմատ կ'ասէ թէ «այդ Քուրդը Քուրդստանի զինուորական վարչութեան ներքև դրուելու մասէն (Բիւրոէ-Նաչ Աստէրի կոչուած տեղէն) փախած էր, և Կ. Պոլսոյ մէջ ձեռք ինկալով, այդ պատճառաւ միայն բռնատրկուեցաւ։»

Մաղթելի է որ Քուրդստանի զինուորական վարչութեան ներքև դտնուող մասէն փախած ամէն Քուրդք ալ նոյն արդար պատժոյն արժանանային։ Ճէրիսէի Հավատիս ապահով կրնայ յիշել թէ այնժամ Սպարապետի դրան բռնատրկուական պիտի դտնուէր։

—

Թուրք լրագիրք կը ծանուցանեն այսօր թէ Օսմ. Արաբիոյ կողմը ժամատարը կը ատականայ։ Վարակեալ անձինք 10 ժամու մէջ կը մեռնին։ Ուսամ Նէֆէֆի և Ճէոբէի դիւղերը բոլորովին այրելու որոշում արուեր է։ բնակիչներն ալ մնաքուր տեղեր կը փոխադրուին։

—

Իտալիոյ թագաւորը 6,000 ֆրանք ղրկեց Քորթի կոմսին իրբև նպաստ դժբաղդ Քիաչոյոյ։

—

Լոնտրայի Թայն վաճառականք ցարդ տասն հազար ոսկիէն աւելի դումար մի նպաստ ստորագրած են Քիաչոյոյ համար։

—

Աթէնքի Անդղիական նոր դեսպան Պ. Ֆորտ մի քանի օրէ ի վեր մայրաքաղաքս կը դտնուի, և ուրբաթ օրը ներկայ էր Սէլսմիլգի արարողութեան։ Այս օրերս Վեհ. Սուլթանին պիտի ներկայանայ, և ապա իւր պաշտօնատեղին պիտի ուղեւորի։

—

Կ. Պոլսոյ Անդղիական դեսպանատան նորընտիր Ա. քարտուղար Պ. Փիլիպէթ մայրաքաղաքս հասաւ, և շաբաթ օրը Բ. Դուռն երթալով՝ իւր պաշտօնական այցելութիւններն ըրաւ Ա. Նախարարին և այլ նախարարաց։ Պ. Փիլիպէթ յառաջագոյն Բեդրսպուրգ կը դտնուէր նոյն պաշտօնով։

—

Այլ և այլ տեսակ յանցանօք բռնուած և յետոյ թողուած բոլոր Հելլեն հպատակք ոստիկանութեան ձանիւք կ'արտաքսուին Օսմանեան հողէն։

—

Օսմանեան բանակաց համար հեռագրական պաշտօնէից խումբ մի կազմուելու որոշում եղաւ։

—

Փիլիպէէն կը գրեն Վադդինգթի թէ Սրեւելեան Բումելիի կուսակալ Ա. Լէքոյ փաշան ի մօտոյ Կ. Պոլիս պիտի գայ՝ յետ բնպա ուղեւորութեան մի համար արտաքսութիւն խնդրելու Վեհ. Սուլթանին կառավարութենէն։

—

Իմացուելով որ Բերայի կողմը կեղծ Մէճիտիէներ շինող դրամանենգներու ընկերու թիւն մի կայ, հրահանգ տրուած էր Բերայի ոստիկանապետին որ դտնէ զնոսա։ Երէկ ետ քէք—Գալաթիոյ մօտ օթեւանի մի մէջ փանտոյթի անուամբ հիւրանոց մի բռնուեցաւ, որոյ վրայ 96 հատ կեղծ Մէճիտիէ կար, ինչպէս նաև Ամերիկեան պանքնոթներու կեղծ։ Ոստիկանութիւնն այս դրամանենգին մեղսակիցները փընտռելու կ'աշխատի այժմ։

—

Կայսերական կառավարութիւնն 35,000 գրիւ Եգիպտացոյներն յատկացուց Պոթումէն եկած և Նիկոմիդիոյ կողմը բնակած Իսլամ գաղթականաց համար, որք յետին թշուառութեան մէջ կը դտնուին։

—

Պէլկրատէն տրուած տեղեկութեանց նայելով, Աւստրո-Հունգարական կառավարութիւնը բնաւ չուզեր եղեր հաւանութիւն տալ Սերպիոյ իշխանութեան թագաւորութիւն լինելուն, որովհետև ինք եւս բազմաթիւ Սերպիացի հրապարակներ ունենալով, կը վախցուի եղեր որ Սերպիական թագաւորութիւնը կրնայ հրապուրել զնոսա։

—

Շաբաթ օրը ցերեկը Գալաթիոյ շոգենաւը Սարայ Պուրնուի առջեւէն անցած միջոցին, Հայ կին մի ինքզինք յանկարծ շոգենաւէն ծովը նետեց։ Նաւապետն անմիջապէս շոգենաւը կեցնելով՝ մակոյկ իջուց, և կինն իւր շրջազգեստին շնորհիւ ջուրին երեսը ճեռացած լինելով, կըրցաւ ազատուիլ։

—

Յետէ ազատէն լուր կուտան թէ Բումելիի երկաթուղւոյն հանգծուելս տանող անգղիական շոգենաւի մի հրամանատարը՝ Յետէ ազատի շրջակայքերն որսորդութեան ելնելով, աւազակաց ձեռք ինկեր է, որք առեր զինքը լեռները տարեր են և մեծագումար փրկանք կը պահանջեն։

ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Վաղն, ապրիլ 7, ասն Աւետեաց, Ս. Պատրիարքն հանդիսաւոր Ս. Պատարագ պիտի մատուցանէ Գումգապու Մայր եկեղեցին, վասն հանգուցեան հոգւոյ Աղեքսանդրը Բ. Կայսեր Ռուսաց։

Մայրաքաղաքիս Ռուսական դեսպան Պ. Տը Նովիքոֆ, իւր դեսպանատան բոլոր պաշտօնէից հետ, ինչպէս նաև այլ մի քանի դեսպանք ներկայ պիտի դտնուին հանդիսին։

—

Գաւառներէն Պատրիարքարան եկած նամակներ կը ծանուցանեն թէ Հայաստանի սովին հետեւանքներէն առաւելապէս ազգայնոյ ի նպաստ հանգանակութիւնք արդիւնաւոր են տեղական իշխանութիւններէն։

—

Արապկիրէն շաբաթ օրը Պատրիարքարան եկած հեռագրեր կը ծանուցանեն թէ Բ. Դուռնէն հրաման դնացեր է Քարբերդի կուսակալին, որպէս զի Արապկիրու առաջնորդ Գեր. Եղիկ եպիսկոպոսն և նորա հետ Պ. Բարթող Թաթարեան վարժապետը Կ. Պոլիս ղրկուին ընդ հսկողութեամբ։

Արդէն գիտէինք թէ Գեր. Եղիկ եպիսկոպոսին և տեղական իշխանութեան միջև անհամաձայնութիւն ծագած լինելով, Բ. Դուռն յիշեալ եպիսկոպոսին Կ. Պոլիս կոչուիլը խնդրած էր Պատրիարքարանէն, և Ս. Պատրիարքն ալ այն ժամանակ Բ. Դրան հետ բանակցելով քննութիւն խնդրած, և միանգամայն Քարբերդի նորընտիր կուսակալ Ապտուլլահ փաշային յանձնարարած էր որ անաչառ քննութիւն մ'ընելով՝ արդիւնքն իրեն հաղորդելու շնորհ ունենայ։ Նա ալ խոստացեր էր՝ Առաջնորդն ու Աբարկիրու կառավարիչն հաշտեցնել միմեանց հետ, և գործը կարգադրել։

Սակայն դեռ Ապտուլլահ փաշան Քարբերդ չհասած, վերոյիշեալ հրամանը դնացեր է ի Քարբերդ։

Ս. Պատրիարքը փութաց շաբաթ օրը թագաւոր դրել առ Բ. Դուռն, և հրամանին գործադրութեան մի քանի օր յետաձգումը խնդրել, մինչև որ Քարբերդի նոր կուսակալն իւր տեղն հասնելով, խնդրուած քննութիւնը կատարէ։

—

Զալաթիոյ եկեղեցւոյն Քրիչեան պատկերին վերայի գոհարեղէն զարդերը գողցան տրբաթ օրը բռնուեցաւ։ Զալաթիոյ

[illegible] Հայ մի՝ ուրբաթ օրը Բերշէնպէ բազարը ոսկերչի մի երթալով, Քրիչի պատկերին ճակատը կախուած ադամանդապատ զմրուխտին թէ չինել կուտար մատանի վերածելու համար, նոյն միջոցին Զալաթիոյ ոստիկանութեան լրտեսներէն Պէքիր աղա անուն անձն, որ գողցուած գոհարեղինաց տեսակներուն և ձեւերուն ծանօթութիւն ունէր, անկից անցնելով կը տեսնէ զմրուխտքարն և կասկածելով՝ կը բռնէ յիշեալ քէօր Սիմոնը։ Վայվոտայի պահականոցը կը տանի։ Զայս իմանալով Զալաթիոյ թաղին քէհեա Պ. Վարդան և անմիջապէս իմացնելով Թաղ. խորհրդոյ Ատենապետ Գ. Գալճճեան և Դեր-Ատենապետ Մ. Գուլամբարեան էֆէնտիներուն, կը դիմեն Վայվոտայի պահականոցն և անտի ի Զալաթիա Սարայ, ուր գողը բանտարկուած և հարցաքննութեան ենթարկուած էր։

Հետեւեալ օրը գողն ամէն բան խոստովանած լինելով, պաւկաց սենեակը կը խուզարկուի և գողցուած նիւթոյ ծրար մի կը գտնուի, որոյ մէջէն գոհարեղէններով լի տուփ մի կ'ելնէ։ այն տուփին մէջ էին նաև Քրիչեան պատկերին վրայէն վերցուած գոհարեղէնք։

Յիշեալ քէօր Սիմոնին քովէն կ'ելնեն նաև ուրիշ զանազան թանկագին գողտներ, ժամացոյցներ, ոսկի շղթաներ, եւ։ Վերջապէս գողը կը խոստովանի թէ Զալաթիոյ եկեղեցւոյն մէջ ճաշու ժամերգութեան կատարուած միջոցին, ներս մտեր, և կանանց նորաշէն վերնատունը թաքչելով, և Քրիչեան մատուռին բանալին ուր պահուիլը տեսնելով, ժամերգութեան ատարելէն և ամէն մարդ մեկնելէն յետոյ վար իջեր և գողութիւնը կատարեր է։

Այսպէս ահա երեւան ելաւ Զալաթիոյ եկեղեցիէն եղած գողութիւնն, որ բազմաթիւ անմեղ անձանց վերայ կասկածի պատճառ եղած էր։

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ

Թունուզի խնդիրը բաւական ծանրակշռութիւն կ'ստանայ։ Ֆըրանսայի կառավարութիւնը Թունիսի մէջ պատրաստութիւնները կը շարունակէ։ Հօմն չոգենաւ 20 հազարի չափ զօրք պիտի տանին Ալժէրիա։ Թունուզի Պէյն և իւր շուրջը գտնուող մարդիկ, որք Ֆըրանսական պատրաստութեանց կարեւորութիւն տալ չէին ուզեր, բաւական շփոթած են Թունսնէն առնուած լուրերուն և Ֆրանսական հիւպատոսին վերջին ազդարարութեան վերայ։ Ֆրանսական հիւպատոսը պաշտօնապէս տեղեկութիւն տուեր է թէ Ֆրանսական զօրքը Թունուզի հողը պիտի մտնէ Քրումիրները պատժելու համար, յայտնելով թէ Ֆրանսայի կառավարութիւնը կը յուսայ որ Թունուզի զօրքն այս նպատակաւ կ'աջակցի իրեն։ Պէյին ընդդիմութիւնը Ֆրանսայի դէմ՝ բաւական թուլցած էր, բայց Իտալիոյ հիւպատոս Պ. Մաչչիոյի քաջալերութիւնը զայն նորէն ոգեւորած կ'երեւի։ Պ. Մաչչիոյ բողոք մի խմբագրած է նաև Պէյին կողմանէ հրատարակուելու համար՝ երբոր Ֆրանսական զօրքը Թունուզի հողը մտնէ։

Թունուզի մէջ գտնուող Ֆրանսայի հպատակք անցեալներն հանդգնակութիւն մ'ընելով՝ թանկագին գաւաթ մի նուիրեցին հիւպատոս Պ. Բուսթանի ի նշան շնորհակալութեան իրենց շահերը պաշտպանելու համար նորա ըրած ջանից։ Ֆրանսայի հպատակաց ներկայիչը՝ Պ. Բուսթան՝ այս առթիւ ըրած առնախօսութեան մէջ դանդատած էր Թունուզի մէջ իրենց իրաւանց և շահուց դէմ եղած ձեռներիցութեանց մասին։ Թունուզի Պէյը նամակ մ'ուղղեց Պ. Բուսթանի՝ խընդրելով որ զայն իւր կառավարութեան հաղորդէ, և որոյ մէջ կը չանայ հերքել Ֆրանսայի հպատակաց առ Պ. Բուսթան ներկայացուցութեան դէմ եղած դանդատները։ Պէյը կ'ասէ թէ իւր կառավարութիւնը մեծապէս դնահատած է միշտ Ֆրանսայի բարեկամութիւնն, և ոչ միայն Ֆրանսացւոց շահուց չէ վնասած, այլ և նոցա ամեն խնդիրները կատարած և նոցա շատ մ'արտօնութիւններ շնորհած է։

Եթէ Ժուրնալ Տը Ժէնէվի թղթակցին Ֆրանսայի արտաքին գործոց նախարար Պ. Պարթէլըմի-Սենթ Իլէրի հետ ըրած մի խօսակցութիւնն ստոյգ է, անտի կրնայ մակաբերուիլ թէ Պէյին անդամն ուրիշ ոչ ոք ըրած յայտարարութիւններն երբ գործնականապէս արդիւնք չունենան, չպիտի կրնան Ֆրանսայի զայրոյթն ողոքել։ Պ. Սէնթ-Իլէր ասաց թէ Թունուզի արշաւանաց նպատակամբ եւրոպական տէրութիւնք նպաստաւոր են Ֆրանսայի։ Գերմանիա մինչեւ անգամ կը քաջալերէ զայն, Աւստրիա կատարեալ հաւանութիւն տուած է, Անգղիա կը թողու որ Ֆրանսա ինչ որ կուզէ՝ ընէ։ Իսկ Իտալիա չկրնար իւր յարաբերութիւնը խզելու մտադրել հին դաշնակցի մի հետ։ Արշաւանքին նպատակն է ասաց նախարարը, Քրումիրները պատժել և Ֆրանսական երկաթուղին պահպանել Արաբ ցեղերու յարձակմանց դէմ։ Ֆրանսա Թունուզի Պէյին խնայ տուած է թէ իրեն դէմ պատերազմ չհրաշակեր, այլ Քրումիրները պատժելու համար զօրք պիտի ղրկէ, և Պէյն ազատ է նաև Ֆրանսացւոյ հետ միանալու՝ ընդդէմ իւր հպատակաց ոմանց աւազակութեան։ Բայց եթէ չ'ուզեր, իւր աջակցութիւնը մէկ կողմ պիտի դրուի։ Պ. Պարթէլըմի Սէնթ-Իլէր յարեց թէ Ֆրանսայի կառավարութիւնը դեղին տեսար մի կը պատրաստէ Թունուզի գործոց վերայ, ուր՝ ուրիշ դրուածներէ զատ՝ ցուցակ մի պիտի հրատարակուի 300 յարձակմանց, որք ի գործ դրուած են ի վնաս Ֆրանսացւոց։

ՀԱՅ ԿՂԵՐՆ

Գ.

(Շարունակութիւն.)

Ասուծոյ տունն Արշակաւան չէ, որ գողերով և աւազակներով լցուի, և երբ Ժողովրդեան փարթամն ու գիտունն ձեռնպահ կը լինին կղերականութենէ, եկեղեցւոյ հայրերն պարտաւոր չե՞ն արդեօք, փխանակ իւրեանց վաստակաւորութիւնն ծժիտ տալոյ անարդ և խոտան ձեռնասուններու, ազգին թշուառներէն, որբերէն, ազքատներէն, անկրդի քարերէն յարուցանել Աբրահամու զաւակներ, և անանխանձ ոգւով միաբանութեան, պատրաստել գիտունն Հայ եկեղեցւոյ, քաջ հովիւն Հայ Ժողովրդեան։

Կը հարցունեմք վերջապէս, առլիէ՞ Ժողովրդեան հարուստն և ուսումնականն խեթիւ կը նային կղերականութեան։ Եթէ մի անարդ պաշտօն կը նշանակեն զայն, ապա անտարբերք են դոքա կրօնի և ազգի, և մեր խնդիրն նոցա համար չէ։ Եթէ դժուարին կը համարին, իրաւունք ունին, զի որ կարող է տանել տարցի։ Իսկ եթէ Հայ կղերին նիւթական անանխանձելի վիճակն կը դժգոհին, ուրեմն բացատրեմք, թէ իրօք այնչափ սեղմեա՞լ է նիւթականն Հայ կղերին, և ո՞վ է պատճառն այս ցնաստեն։

Երկրորդ, նոքա, որ ժողովուրդն է մեղաւոր, կ'ասեն, կղերականաց անկման, կը յաւելուն։ «Կղերին ապրուստը ապահովեալ չէ, և աշխարհականին կամքէն կախեալ է, այս է ահա կղերին ամենամեծ դժբաղդութիւնը»։

Մեր ընդհանուր խօսքն եկեղեցականաց բարոյական և իմացական անկման և վերանորոգութեան կը վերաբերէր։ Բայց որովհետեւ նիւթականի խնդիրն ուղղակի կամ անուղղակի առնչութիւն ունենալ կ'երեւի մեր տեսութեան, և ամեն անկարգութիւնք սովորաբար եկեղեցականաց աղքատիկ ապրուստին կը վերընծայուին, ընդարձակեմք ուրեմն այս մասին մեր արդէն սքանչացած բացատրութիւնքն, պատեհ առթի թողլով աւելի երկարօրէն և մասնաւորապէս խօսիլ այն խնդրոյն վերայ։

Հայն երկու որոշ տեսակ կղեր ունի, ամուրի և կանամբի։ Ամուրի կղերն ընդհանրապէս աւելի կամ նուազ ընդարձակ վիճակներու տէրունորդներէ, և աւելի կամ նուազ կալուածատէր վանքերու վանականներէ կը բաղկանայ, ի բաց թողլով Պոլսոյ ամուրի եկեղեցականներն, որոց շատը դոհ լինիլ կը թուին իւրեանց զուարճալի քաղաքէն։

Կը հարցնեմք, ո՞ր անխիղճ մարդ կը յանդգնի ասել թէ մեր առաջնորդ և վանական հայրերն թշուառ կ'ապրին նիւթապէս, եթէ չ'ապրին թշուառ բարոյապէս։ Առաջնորդք, որք անսահման շահաբերութիւններ ունին՝ առանց ոահմանեալ թոշակ ունենալոյ, և վանականք, որ յաճախ սուրբ տեղեաց շարժական և անշարժ կալուածներն իսկ կ'սպառեն, առանց և ոչ ուսանիք երկիւղ ունենալոյ հանդարտութեան։

Իսկ այն ամուրի եպիսկոպոսներն և վարդապետներն, որ սահմանուած են ոգորմելի կեանք վարել, նոքա յոյժ իրաւամբ պարտին գոհ լինել իւրեանց բախտէն, զի յանցանքն կամ իւրեանց է և կամ իւրեանց ձեռնադրող եպիսկոպոսաց, և ոչ երբէք ազգին որ ամեն ինքնակոչ եկեղեցականի չպարտի հաշիւ տալ։

Ուրեմն ամուրի կղերականին նիւթականն ըստ կարի ապահովեալ է, և պատճառ չունի դժգոհելոյ ազգէն, մինչդեռ ազգն շատ պատճառներ ունի դժգոհելոյ ի նմանէ, զի անկեալ է նա իւր դիրութեան մէջ, իւր բարոյականի մէջ, իւր գործունէութեան մէջ և իւր ազգային գործոց վարիչ իշխանութեան փափուկ պաշտօնին մէջ։

Իսկ կանամբի կղերականաց նիւթականին դալով, իրաւ է, թէ նոյնպէս չեմք կարող ասել, իրաւ է թէ նոցա ապրուստն մի տեսակ քաղաքակրթեալ ձեւն ունի, իրաւ է թէ նոցա նիւթական վիճակն կարի արդահատելի է։ Բուռնքը և ճարտարքն են որ հայն ուդրամն կը կորզեն, քան թէ կանան և օրէնք։

Արդեօք ա՞յս է աշխարհի կենաց եղանակն։ Չդիտեմք հաւատաւ։ Բայց ճշմարիտ է, թէ ամեն վիճակ յորում նպարաքերը և իրաւունքներ փոխադարձ կերպիւ չհակակշռեն զիրար մի որոշ սահմանադրութեամբ, անդ ամենայն ինչ խառն և ըստ հաճոյս կ'ընթանայ։ Ստէպ պարաքեր կը զոհուին և կը զրկուին իրաւունքներ, և ստէպ իրաւունքներ կը զոհուին և պարաքեր կը ընդանան։

Զգաստապարեմք անմեղ ժողովուրդը։ Նա միշտ կուտայ՝ երբ արդիւնք և օրէնք առնէ, և կը զրկուի՝ երբ քմահաճութիւնն օրենից կը յաղթէ։

Մեր նախնի եկեղեցւոյ հայրերն նոր ատաւ որ ժամանակներու մէջ ծնաւիրութեան սկզբունքն ընտրած են միակ միջոց Հայ քահանայի նիւթական ապահովութեան։ Իսկ զարդիս, այն սկզբունքն, եթէ ոչ զլսովին անօգուտ, դէմ անկատար և թերի է, և հարկ է կամ հիմնապէս փոխել զայն, և կամ ժամանակին պիտոյից յարմարցուցեալով կատարելագործել։

Ո՞վ պարտի խօսիլ զայս։ ոչ անտարակոյս ժողովուրդն, զի խընդիրն եկեղեցական մի դարաւոր սովորութեան թերութիւնն լրացընելոյ և դարմանելոյ կը վերաբերի, և մեք ուրախ եմք տեսնելով Ազգային Կրօն. Վարչութեան բարի տրամադրութիւնն ի մասին եկեղեցականաց նիւթական վիճակի բարւոքման խնդրոյն, որոյ համար բաւական ժամանակէ ի վեր մի մասնաւոր [illegible] չուշտ վստահանութեամբ կը շարունակէ իւր նիստերն, հարկ եղած ծրագիրն պատրաստելոյ եւ ներկայացուցոյ առ որ անկ է։

Սպասելով որ յանձնախումբն սոյն առեղծուածն լուծէ, մեք կը յաւելումք համառօտիւ թէ Հայ կղերին նիւթականն բաւական համար պէտք են, նախ՝ պարտաւորիչ և ներկայէն շատ աւելի կանոնաւորեալ օրէնքներ, երկրորդ՝ համեմատութիւն քահանայից թըւոյն՝ ժողովրդեան և եկեղեցւոյ պիտոյից հետ, երրորդ՝ բարոյական և իմացական մի լաւագոյն կրթութիւն, որով եկեղեցականն կարենայ գործնականապէս օգտակար լինիլ ժողովրդեան, և ի հարկին իւր պաշտօնէն դուրս մասնաւոր միջոցներով ևս իւր նիւթականն հայթայթել, ինչպէս այն հեղինակաց զարմանալի Առաքելոն, որ իւր կենաց ոգեպահիկն խորհրդակցութեան արուեստիւ կը շահէր, առանց ոսկոյն իւր ժողովրդեան հոգեւոր մատակարարութիւնն լքանելոյ։

Երրորդ, Հայ կղերին անմիտ բարեկամներն յառաջ երթալով իւրեանց ջատագովութեան մէջ, կ'ասեն։ «Ժողովուրդը կ'ուզէ որ իւր որոշած կղերը թէ՛ իւր հոգեւոր հայրը ըլլայ, և թէ՛ ճանճի պէս ալ իրմէ վախնայ և իրեն հնազանդի»։ Եւ այն խորհրդաւոր գաղտնիքն մեկնելով՝ կը յարեն։ «Կղերն ժողովրդեան հետ մէկտեղ սևին սև և ճերմակին ճերմակ, և կամ սևին ճերմակ և ճերմակին սև ըսելու դատապարտուած է»։

Մի յոյժ ամօթալից բացատրութիւն է այս, որ նեղկանք կ'ազդէ ամեն լրջամիտ Հայ կղերականաց, և զայն մեր բերող անձին անպատկառութիւնն կը յայտնէ։

Վախնա՛լ և հնազանդի՛լ ժողովրդեան։ և ո՞վ է այն, որ յանդգնի արհամարհել ժողովրդեան արդար ցասումն ու երկիւղ, մինչ կայսերք անգամ կը սոսկան իւրեանց համբրէն զօրութեամբ, մինչ թագաւորք կը դեղեին իւրեանց դահուն վերայ, մինչ բռնապետութիւն և ասատուածպետութիւն արդէն իսկ իւրեանց վերջին օրհասական ողջոյնն տալով, թաղած են յաջորդ իշխանութեանց, որ նոքա ևս իւրեանց կարգին նոյն տխուր հարկն հատուցանեն այն երբեմն ստուկ և անասուն ժողովուրդին։ և կղերն, եթէ իշխանասէր է, եթէ զեղծանի իւր իշխանութեամբ, եթէ անզխանայ իւր պաշտօն, կը յուսա՞ մի՛թէ աւելի բարեբախտ լինել քան աշխարհի բոլոր իշխաններն։

Վախնա՛լ և հնազանդի՛լ ժողովրդեան։ բայց Փրկիչն չվախցաւ, երբ զինքն ի մահ կը դատապարտէին։ բայց Ներսէսներ, Մահակներ, Յուսիկներ չվախցան, երբ կը թունաւորուէին, կը բանտարկուէին և չարաչար կը խոշտանգուէին, զի ճշմարտութեան միայն պատկառկային նոքա, և պարտուց ձարին կը հնազանդէին կամակար։ Նոքա իւրեանց պարտութեան մէջ անգամ հզօր էին, զի գձուձ և ատարին շահերու չ'զոհէին երբէք հանրական և նուիրական շահերը, զի բնաւին չ'գիտէին դիմակաւորելու արուեստը, չ'գիտէին խաբել, չ'գիտէին շողոմել, չ'գիտէին աչք շլացուցել, և իւրեանց հաւատն, խօսքն, գործն միաձոյլ էր միշտ և միակերպ, առանց և ոչ մի հակասութեան։

(Շարունակելի)

ԵՂԻՇԷ Վ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ։

ԴՐԱԿԱՆ ԴՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԻԳԱԿԱՆ ՍԵՌԻՆ

Մ Է Ջ

Մեր այս աւուր թուով կ'սկսիմք հրատարակել «Անահիտ» ի մի նոր յօդուածն, որ երկար է (1) հարկաւ, բայց կատարելապէս արժանի է ընթերցանութեան։ Նոքա որք կը զբաղին լեզուի խնդրով, անշուշտ պիտի կարդան զայն։ բայց մեր նպատակն է ամբողջ Հայ իգական սեռին ուշադրութիւնն հրաւիրել Անահիտի յօդուածին վերայ։ «Դիցուհին» այս անգամ դէց կամ դիցուհեաց դէմ չգրեր։ կրնամք յարել նաև թէ անծանօթ դիւցազանց դէմ իսկ չմաքառեր։ ընդհակառակն, ինք միշտ ամպերու — կամ, եթէ կը կամիք, ամառներու — մէջ մնալով հանդերձ, անձեր և իրողութիւններ ձեռք կառնու այս անդամ, և փեմ արհամարհանքով մի հրաժեշտ տալով իւր «վաղեմի» ընդդիմախօսին, որ ինքնաբերաբար թողած էր իւր խօսքն՝ հզօրագոյն ասոյի մի հետ չափուելու հարկին պատճառաւ, Անահիտ այժմ նորա «վարժապետին» հետ կը մրցի, իւր քննադատութիւնները — կամ շնորհաւորութիւնները — ուղղելով առ վերջ Հ. Աբսէն վ. Այտընեան, հանրածանօթ հեղինակ Բնական Բերկոնութեան աշխարհաբար լեզուի։ Արդ, շատ հաւանական է որ, չհանդուրժելով այս անսովորդ բայց ոչ նուազ շնչաւոր յարձակմանց, «Արամազդ» դարձեալ նայիկան Ոլիմպոսին դապմն ելնէ մի օր, և այս անգամ մոնելով այնպիսի մտերմամտութեանց մէջ, որք ըստ սրամտապաշտպանողական դերը մի կը կատարէր, ցարդ չէին կրնար բանաւորապէս ներելի լինիլ իրեն, փորձէ ապացուցանել ամեն տեսակ գիտական փաստերով թէ Անահիտ լեզուաբանական գիտութեան վերաբերեալ շատ իրեր և իրողութիւններ շփոթած է իրարու հետ, թէ լեզուաց բնական օրէնքը բացատրելով, աւելի դրական տաղանդ փայլեցընելու հետամուտ եղած է քան թէ առողջ, էջոկան դաղափար մի արտայայտելու, թէ դրաբարի և աշխարհաբարի բաղդատական դրից նըկատմամբ իւր ըմբռնումը ճիշդ չէ, թէ այն Եւրոպացի գլխաւոր հեղինակը, զորս համամիտ կը կարծէ իրեն, որոշապէս դատապարտած են իւր պաշտպանած փասաը, թէ հակառակորդին յօդուածոյ մէջ գտնել կարծած հակասութիւնները լոկ երևակայական կամ երևութական են, եւ. եւ. և այս ժխտմանց վերայ յենլով, բոլորովին հակառակ եզրակացութեանց հասնի։ Այս ամենն, որպէս ամեն ընթերցող պիտի ճանչէ, հաւանական են, և Անահիտ, որ չաստուածներէ վախցող դիւցուհի մի չէ, անշուշտ պատրաստ է նմանօրինակ պատասխաններ ստանալու։ Բայց, սա տողերը գրելով, մեզ պէտք եղածն, և մեր փնտռածն, ո՛չ դրաբարի ո՛չ ալ աշխարհաբարի խնդիրն է։ Թէ Հայ օրիորդ մի կարո՞ղ է ի հանդէս ածել ի հարկին, այսչափ գրական տաղանդ, տրամաբանական կորով, վիճաբանական քաջութիւն, և, թո՛ղ չվնասանայ Արամազդ, նաև բանասիրական և ընդհանուր հըմտութիւն, այդ է ամենէն աւելի հիանալին և գովելին միանգամայն և, եթէ չեմք սխալիր, այդ իսկ է յօդուածագիր Օրիորդին մեծագոյն փառքն։ Երբ խնդիր է գիտնալ թէ դրաբարը կրնայ կամ պէ՞տք է մեր գործածական լեզուն լինիլ։ Թէ մեր ներկայ աշխարհաբարը կրնայ մի օր ի դրաբարն յանգիլ և առանձին գոյութիւն ունենալէ դադրիլ։ Երբ խնդիրն այս տեսակ գաղափարաց վրայ է, արդի վիճաբանութեան ունենալիք ելքը, կարծեմք, ո՛չ ումեք դաղանիք կրնայ լինել, բաւական է որ աշխարհաբարի փաստաբանութիւնն ստանձնող գրիչն իւր դատին բաւական հմտութիւն ցոյց տայ, և այսուհետեւ խնդիրը չ'ճապաղելու — կամ, զայն ճապաղողներէ չ'հրապուրուելու — համբերութիւն ու արիութիւն ունենայ։ Բայց թո՛ղ դիք ու դիւցազունք, եթէ ուզեն, իրարու գլուխը պատռեն լեզուի խնդրոյն վրայ։ Եթէ Ժողովուրդը նոր և զլխաւոր բան մի պիտի սովրի բոլոր այս վիճաբանութիւններէն, այն ալ Անահիտի երեւումն է, այն ալ, կ'ասեմք, սա իրողութիւնն է թէ Հայ օրիորդ մի կրցաւ — իւր տեսակէտով — յաջողապէս պաշտպանել մի դատ այնպիսի զինուք, որք աւելի նշանաւոր ձեռաց մէջ փշրուած էին երբեմն։ Ահա՛ւ է Անահիտի անմիջելի առաւելութիւնն իւր «վաղեմի» կամ արդի բոլոր հակառակորդաց վրայ, — ի բաց առեալ զ"Դեմեարէ", որ ինչպէս յայտնի է, նոյնպէս իգական անուն մ'է։ Մեր պատուական և էջ-էջ աշխատակիցն անցեալ օր տեսակ մի "Հուրի" վրայ խօսելով, յորմէ ինք շատ ունի անշուշտ, Ներմ փափաք կը յայտնէր որ "Հայոց երիտասարդութիւնք", հետեւելով Զապէլ Խանճեանի վեհ օրինակին, չորերէն նախընտիր համարէին Հոմերն"։ Բայց ինչպէս կը թուի, Օր. Անահիտ վար չ'մնար Օր. Զապէլ Խանճեանէն, և ես ալ, իմ կարգիս, աւելի ջերմ փափաք կը յայտնեմ որ Հայ երիտասարդուհիք, հետեւելով Օր. Անահիտի ազնիւ օրինակին, պճնասիրութենէ նախընտիր համարին զբաղասիրութիւնը, կարդան մեր նախնեաց տնմահ երկերն, որք կը պարունակեն Հայութեան բոլոր ժառանգութիւնները, և, դարձեալ Անահիտին պէս, աւելի դիրքերով զբաղին ու զբօսնուն քան թէ դանազան մեծութեամբ չորերու կը տարուանքով, որչա՛փ ալ փարիզեան լինին։ Գիրքերն ալ նոյն մայրաքաղաքէն կը գան մեծ մասամբ, և յոյժ փափաքելի է որ Անահիտի բոլոր համասեռներն ու հասակակիցները, դոմերի նախանձով մի վառեալ, աշխատէին իրենք ևս ունենալ նորա մատաղ ընտիր ձիրքերն, որպէս երեւան կը գան այն յօդուածներէն, որոնք լեզուի խնդիրը կը քննեն, ձիրքեր, որոց հրապարակաւ գովեստ տալ մեր պարտքը կը համարիմք, իբրև նախանձախնդիր՝ Հայ իգական սեռին յառաջդիմութեան և ըստ որում Աղգանուէր — Հայուհեաց Ընկերութիւնն իւր Յայտարարութեան մէջ կը յայտնէր անցեալները թէ Օր. Անահիտ իւր "քան

---

(1).— 3-4 օրէն կ'սարսի

զայս գործօն և զգօն» անդամներէն մին է, արդարութիւն կը համարիմ չնորհաւորել այդ ազգօգուտ, և, թո՛ղ չ'վշտանայ Շահնուր, այդ «յառաջդիմասէր» Ընկերութիւնն՝ մի այդպիսի անդամ ունենալուն համար իւր մէջ։ Երբ խօսքը լեզուի խնդրոյն վրայ է, մեք անտարակոյս նախապատիւ կը համարիմք Տիկին Տիւսաբները քան թէ Օրիորդ Անահիտները տեսնել Հայ իգական սեռին մէջ. բայց մեք եռանդեամբ կը մաղթեմք որ ամէն Հայ աղջիկ, Օր. Անահիտի չափ գրական տաղանդ և գրքերու և հեղինակներու սէրն ու ճաշակն ունենայ, և նոյնչափ—եթէ կը կամի՝ ևս առաւել—գրաբարեան լինի։ Այս է մեր փափաքն, և ապահով եմք որ ամենաջերմ աշխարհաբարեանն իսկ իրաւունք պիտի տայ մեզ։

ՐԻԻԶԱՆ։

ԼԵԶՈՒԻ ԽՆԴԻՐՆ

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆ ԴՐԱՐԱՐԻ

ԹԷ ԻՆՉ Է ԼԵԶՈՒԱՅ ԲՆԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔԸ.

Վերջապէս կը կապի մեր վաղեմի ընդդիմաբանին «աշխարհաբառի պաշտպանութիւնն», ի պատասխանի իմ Բ. յօդուածոյս։ Վերջապէս միջանկեալ սառարկմներով սաստկ ընդհատեալ այդ մատաբանութիւնն միջակ տով մի կ'ուարտի և այդ մանուածապատոյտ առակն՝ որ գահավէժներէ և անդունդներէ արբնթաց կը հոսէր, և տեսան ժայռերու հետ ի զուր կը մաքառէր, յանկարծ ահեղ թաւմբի մը դէմ բախելով կը պարտուորի իւր ընթացքը փոխել, թերևս անգէտ իւր դէմ եղեւեր ահաւորպոյն խութերու և ահեղագոյն վիներու, սարաւանդներու, գահաւանդներու։ Վա՜ՆԷՐԱՆԸ ՕՇԵՈՒԼԻԵՆՄ ԷԼԵՏՄԸ։

Իսկ այն հեղեղներ՝ որք նորա քայլերուն կ'արբանեկեն, կը փոխեն անչուշտ իւրեանց ընթացքը, և կ'երթան իւրեանց պտոյտ ուղիներն նորանոր վայրեր տիրելու։

Ոսոխներուս այս սարսուռ ընթացից դայթումն տալի կ'ուտայ ինձ առանց առ ինքեանս ունեցած յարգական պարտուցս դէմ գործելու՝ համբերատար լռութիւնս խզել, և վերստին հրապարակ իջնելու համարձակիլ մեր թշնամանալ մայրենի լեզուին ի պաշտպանութիւն, որ նուիրական պարքն է անձնիւր Հայու և անբռնաբարելի իրաւունքն իսկ։ Թէպէտ «իրաւունք» բառն յանդգնութիւն մի երևի ոմանց՝ Հայ աղջկան մի անզոր շրթանց վերայ, թէպէտ «պարաք» պաշտելի օրինաց գործադրութիւնն գեր ի վեր թուի քան զհամեստ կար նորին. այլ իրՁն է մայր զօրութեանց, և ըստ ամենայն Հայաստին ալ հոսկ ուրեմն աւերակաց և մոխրոց կոյտերէն դուրս ելնելով՝ կրնայ իրեն ուղղեալ սլաքներն արհամարհել և իջնել գրական Արիսդաչան, ուր մայրենի վառաց նախանձախնդիր զօրաց դրօշակն արդէն սկսած է յաղթապանծ սաւառնալ թշնամւոյն բեկեալ զինուց բլրակներուն վերայ։

Ուսոսի բերկրութեամբ կ'ողջունեմ փառապանծ զինակիցներս և յանհունս շնորհապարտ եմ այն պատուոյն համար, զոր ըրին ինձ իւրեանց հզօր ձայնին ազդեցութիւնն իմ դողդոջուն ձայնիս կցորդելով արդար դատիս յաջողութեան համար։ Այլ մի՛ կարծէք թէ այս անդամ հրապարակ կուգամ նոցա դատնոց մասնակից լինելու. զի իմ բաժին անչան է։ Նոքա դատիս այլ և այլ մասանց փաստաբանութիւնն ըստանձնելով՝ ի դերև հանեցին Լուգովիկոս ԺԱ.ի դարուն աւատականաց «բաժնէ՝ և պիտի տրուիս» սկզբանց հետեւողներու ճգնութիւն. հետևաբար և ուրիշ բան չը մնայր ինձ, բայց եթէ իմ արտայայտած պարզ գաղափարաց խեղաթիւրեալ մեկնութիւններն ուղղել և փոքրիկ հաշիւ առ այժմ փակել։ Անվճար մնացած պարաք մի կը նեղէ զիս։ Վճարք մի ունիմ հրապարակին, պատասխան մի ունիմ աշխարհաբառեանց, զոր ըստ կարի համառօտիւ կուգամ հատուցանել, ըստ սրտի նորա ընդարձակագոյնն արդէն կը փաստաբանուի հզօրագոյն գրիչներու ներքև։

Արդարև այս պատասխանն իմ ծանօթ ընդդիմաբանին հարկ էր ուղղել. սակայն ներում ինձ յայտնել թէ՝ արդէն պատիւ ունեցած ըլլալով տարիներ յառաջ իւր գործածած փաստերն ամբողջապէս տեսնել և քննել Հ. Այտընեանի «Բնական Քերականութեան» և Տ. Զերազի «Ազգային Դաստիարակութեան» մէջ, զարմանալի չէ որ վաղեմի ընդդիմադիրս անհունապէս էջերգոյն գրչաց ներքև գիս համոզելու անկարող փաստերն յաջող արդիւնք մի չունենան աշխարհին ձեռաց մէջ։ Եթէ զարմանալի կէս մի կայ, այն ալ նոյն իսկ մեր գինուց հնութենէն գանգատողաց ամենահնագոյն գինուց օգնութեան դիմելն է։

Հետևաբար և հետգհետէ ինձ դէմ գրող (*) աշխարհաբառեանք կարծեմ իրաւունք չեն ունենար դանդատելու, եթէ ամենուն նկատմամբ անքաղաքավար չը գտնուելու փափաքէս շարժեալ իրենց դիւցազին՝ նոյն իսկ Վեր. Հ. Այտընեանի եւեթ պատասխաններ, որ «Քերականութեան» լեզուաց բնական օրինաց վերայ ճառող մի հատուածոյն վերայ հիմնուած կը թուին ծայրայեղ աշխարհաբառեանց տարակութիւնը ընդդէմ իմ Բ. յօդուածոյս. ուստի արժան է որ նախ հիման հետ զբաղիմք, ըստ սրտի անդլուխ չէնքին բաղդն բացարձակապէս իւր խարխլին հետ կապուած է։

Վեր. Հ. Այտընեան՝ այր ինչպէս լեզուաբանական պատմութեան՝ նոյնպէս և բնական օրինաց հմութեան և նորա ամեն առարկայի, ամեն իրի վերայ ունեցած տարբեր ազդեցութեանց չափոյն և սահմանին, որակութեան և քանակութեան, տեսակին ու եղանակին և զանոնք արտադրող պատճառներուն նկատմամբ ունեցած խորին հմտութիւնն անհերքելի է, պիտի բարեհաճի անշուշտ ներողամիտ գտնուիլ եթէ մեր այդ մասին խանարհ կարծիքներն ալ ներկայել համարձակիմք, յանապավ որ իւր պատուական «Քերականութեան» այն նշանաւոր հատուածն՝ որ, ինչպէս բանասեղծք կ'ըսեն, բազում հունձքեր տեսած է, այս անգամ ոչ ի պատեհ ժամանակի ի կիր արկեալ լինելն ապացուցանելով՝ թերացած չեմ լինիր առ իւր գերագոյն հմտութիւն ունեցած յարգանաց և հիացմանս իսկ։

* * *

Բնութեան տարերց վերայ իշխող այն օրէնքներն՝ որոց գոյութիւնը գիտութեան շանմարանին մէջ իւր իրաւունքն ունի, այն գերագոյն օրէնքներն Բնագիտական ուսման մէջ պէտք է իւրեանց պատճառին կամ արդեանց նշոյլներն դէթ ընդ աղօտ սփռած լինին։ Առանց այս պայմանին չեն կարող տիեզերաց գոյակարգութեան վերայ տիրող զօրութեանց կարգին մէջ ընդունելի էջոնական կոչեցեալ կարգ մի մահկանացուներէ, որք կարծես տիեզերաց բացատրութեան ատուածներն հանդիսանալու պաշտօն ունին երկրի վերայ։ Եւ ահա այս սկզբամբ է որ այդ օրինաց մէջ, յորում գիտունն սովորական պարզ երեւոյթ մի եւեթ կը նկատէ, ուսմին բարձրագոյն խորհուրդ մի կը նշմարէ. ինչ որ բընազգիային համար օգային չփման մի արդիւնք է, ուսմին համար մահկանացոյ մի կենաց լոյսն է. ինչ որ քիմիագէտին համար կապային արտադրութիւն մի է, ժողովրդեան համար մեռեալի մի ոգի է։ Այսպէս կը չարունակուի քաղաքական և ընկերական նկատողութեանց և համոզմանց ընթացքը մարդկութեան երկու ուրոյն դասերու մէջ, այսպէս կը բաժնուին գիտունին և ուսմին տեսակէտներն գրեթէ ամեն երեւոյթի, ամեն առարկայի, ամեն իրի և ամեն տարեր վերայ, որ ամենապարզ հետեւութիւն մի է խորհող իմացականութեան և զարմացող մտաց տարբերութեան։ Ժողովուրդն հաւատալ միայն գիտէ, իսկ վարդապետն քննել և ճանչնալ։ Տասնեւիններորդ դարուս իմաստասիրութիւնն ամեն իրողութեանց պատճառն կը փնտռէ, և ճակատագրային դրութեան մի սկզբունքը չէ կարող ընդունուիլ մինչև իսկ բնութեան ամենէն բացայայտ և պատմական ճշմարտութեամբ հաստատեալ երեւոյթին մէջ։

Մարդը կը ծնանի, կ'ապրի ու կը մեռնի։ Այս կենաց ամեն չբաղձանքներն ամեն անցումներն իրենց պատճառներն ունին և բացարձակ ազնչութիւն բնութեան տարերց մարդոյն ֆիզիկական հանդամանաց հետ։ Երբ գիտութիւնն այս ճշմարտութեան կը խելամտի, յայնժամ իւր էջերն կը բանայ արձանագրելու թէ զմարդ մեռցնող բնական օրէնք մի կայ։

Այս օրինաց կը հետեւին նաև ամեն անողական էակք, կենդանիք, բուսականք և այն և այն։

Բոլոր այս երեւոյթներն ընդհանրապէս նիւթին կը վերաբերին, և բնութեան օրէնքը չէ կարող ուղղակի և բացարձակ ազդել բարոյականին վերայ, թէպէտ ֆիզիքականին հետ նորա անմիջական հաղորդակցութիւնն թոյլ չը տայր անայլայլելի անջրպետ մի դնել նոցա մէջ. բայց ոչ երբէք մի և նոյն վիճակներն ընծայել կը զօրէ այս երկու անհունապէս տարբեր էութեանց։

Լեզուներն իրրեւ մարդկային մտաց ծննդոց ճայնաւոր կերպարանքն նկատելով՝ չեմ կարող ժխտել թէ առաւել կամ նուազ կը կրեն այն ազդեցութիւններն, զորս ժողովուրդք կը կրեն, ինչպէս դիւրաւ կրնայ բացատրուիլ նոյն իսկ մի և նոյն ժամանակի, մի և նոյն երկրի, մի և նոյն ազգի մէջ ապրող և մի և նոյն լեզուն իսկ խօսող մարդոց լեզուին տարբերութենէն, զոր կարի չքնաղ կը բացատրէ Վեր. Հ. Այտընեան ըսելով. «Գեղեցիկ մտաց տէր ժողովուրդը գեղեցիկ լեզուի ալ տէր է։» Ալ սակայն այս արտաքին ազդեցութիւնք տահման մի ունին քան զոր անողը չեն կարող յառաջանալ։ Ինչպէս ըսինք, մարդուն իմացականութիւնն նորա ֆիզիքական ակարութիւններէն խապառ վերծ չէ, այլ բնաւ նորա մահուան հետ չը մեռնիր, և չեմք կարող ալ ըսել թէ նորա ծննդեան հետ կը ծնի։ Արդ լեզուն՝ այն հզօր արտաքայլումն հոգւոյ, վասն ցոլացումն խորհրդածութեան, էութիւնն անիմ՝ որ մարդուն աշխարհային ատուածութիւնը կը փաստաբանէ և երկնային անմահութիւնը կը հնչատաւէ, կրնա՞մք ըսել թէ ճակատագրային ազդեցութեամբ կապուած է մարմնոյն հետ։

Լեզուաբանութիւն և հոգեբանութիւն մի են, երբ հոգին գործելէ կը դադրի, չը մեռնիր, այլ իւր գործիքն է որ կը մեռնի, երբ լեզուն խօսելէ կը դադրի, պինք գործածողն է որ կը մեռնի։ Մի տարբերութիւն կայ եւեթ սոցա մէջ. առաջինն պատճառ է, և արդիւնաւորութեան միջոցին կորբատեամբ կ'անգործանայ (թերեւս) և երկրորդն արդիւնք է, որ զինքը արտադրող պատճառին անգործութեամբ կը կրասի։ Վերցնենք մարդն, և հոգին ու լեզուն՝ մին միւսոյն պատճառ և արդիւնք երկոքին հաւասարապէս անմահ են, ինչպէս կըսէ Սովետոն Վիսն. «Այ՜ խարէ՛ զքոյ միայն լեզուն անմահ է։»

Անհետանումն մահ չէ, ինչպէս երեւումն ալ ծնունդ։

Արդ՝ որպէս ըսինք, ամեն բնական օրէնք իւր պատճառն ունի, և ըստ ուրում բացատրեցինք թէ լեզուն ըստ ինքեան՝ առանց մարդուն կորստեան չ'կրնար անհետիլ, կ'ուզամք դամ մի եւս խուզարկել, թէ արդեօ՞ք գիտուններն լեզուներն մեռցնող բնական օրինաց պատճառներն բացատրա՞ծ են, կ'ուզամք քննել թէ արդեօք մարդէն դուրս ըստ ուրում կենդանի ազգաց լեզուներն ալ մեռեալ կը նկատուի՞ն, ո՞յք են լեզուին վերայ ներդործող այդ բնական օրինաց պատճառներն։ Ատեղաց չը ջանանե՞ն, թէ գիտուորաց երեւոյթն։ հոգին զօրութեան նուազումն կամ աճումն, տարերց կապակցութիւնը, արեւուն զօրութիւնը, ցրտին ջերմութեան տատակութիւնը, երաշտութեան կամ խոնաւութեան ազդեցութիւնը, ձգողական կամ վանողական զօրութիւնք եւ։ Արքիմէդես, Ռէօմիւր, Նիւտոն, Պիւֆոն, Մոնթէյն, Պրահէ, Պաքոն, Պլինիոս, Բարէն, Բասկալ, Պոպոմէոս, Տէքարտ, Մալպրանշ, Լէյպնից, Լօք եւ եւ արդեօք լեզուներն մահուան դատապարտող բնական օրինաց պատճառները դտա՞ծ են։

Բարեբաղդաբար լեզուներն ի մահ մատնող մեր արդի գրոյկաք ալ պատճառ մի չ'են գտներ նորա մահուան, և հետեւեալը կը մնայ ճակատագրին ընծայել այդ գործը կամ Պիթագորեան հոգեփոխութեան վերագրել այդ այլակերպութիւններն կամ բնական երեւոյթներն ցուցանէ մեկնող գաղափարներն նուիրել այդ երեւումն ու անհետումն, որք դարուս բանարանէն դուրս են և հակառակ նորա ոգւոյն պահանջմանց։ Ներկայ դարուս դիտութիւնն՝ որ տիեզերաց չորս տարերքն իւր ձեռաց մէջ կը ճնչէ, որ սանամանեաց եղանակին մէջ տուն կերը կը ծպտկեցնէ, որ ոգեւոր հիւանդն ի կեանս կը վերադարձնէ, որ աշխարհներ կը շինէ ու կը քանդէ, որ ծովուն վերայէն կը ճանապարհորդէ, որ մէկ աշխարհէն մինչև միւսն ծայրը կը խօսի. որ իւր խօսքը տարիներով դիոյ մի մէջ կենդանի կը պահէ, որ մինչև իսկ իմացականին, բարոյականին եղծումները կը դարմանէ, զարմանք որ իւր լեզուին տկարութիւնը չը կրնար բուժել և նորա կեանքն երկարել։ Բայց ան է ճշմարտութիւնը թէ ինքն լեզուին վերջը չը կրնար տալրել, նախ ինք պէտք է մեռնիլ, որպէս զի լեզուին ալ գործունեութիւնն դադրելով մեռեալ համարուի։ (Շարունակելի)։ ԱՆԱՀԻՏ։

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ի ՌՈՒՍԻՈՑ

Տփխիս, մարտի 23ին։

Ռուսական տերութեան հրապարակները այսօր դատնվում են մի տխուր ապաւորութեան տակ, այն աղէտալի անցքի առիթով, որ տեղի ունեցաւ մարտի 14ին։ Այն օրը մի սարսափեցուցիչ ազդեցութիւն է անում։ Ռուս մամուլը պարապած է այս բանի վերաբերութեամբ գանազան քննութիւններով։ Մտադրութիւն կայ մի մեծ փոփոխութիւն անել ոստիկանութեան մէջ, որ ցոյց տուեց թէ իւր այժմեան կազմակերպութեան մէջ կան մեծամեծ պակասութիւններ։

Ներկայացումներ, երաժշտական երեկոներ դադարած են։ Տփխիսի Հայ հասարակութիւնը կրկին անհամբեր սպասում է տեսնելու իւր սիրելի դերասաններին, լսելու իւր մայրենի լեզուով ներկայացումներ։ Խօսք եկաւ և տեսնենք թէ արդեօք չեմք համարում մի քանի խօսք ասել Հայոց թատրոնի մասին։ Մինչև վերջի ժամանակ Տփխիսը չունէր մի կանոնաւոր, մշտական դերասանական խումբ. երկու տարի է որ թատրոնական գործը այս տեղ քիչ լաւ վիճակի մէջ է։ Այժմեան թատրոնի ուղղութեան վերայ դեռ սկզբից շատերը յարձակվում էին, որ ներկայացնում են զանազան անպէտք թարգմանութիւններ, և ոչ թէ Հայոց կեանքից վերցրած բաներ, որ մեծ ազդեցութիւն կարող է անել։

Մանաւանդ «Մշակ» լրագիրը հակառակ էր այս ուղղութեան. այդպիսի պիէսաները, գոչում էր և գոչում է «Մշակը», կարող են փչացնել հասարակութեան ճաշակը, որ դոքա չեն կարող ունենալ մի բարոյական ազդեցութիւն, այլ հարկաւոր է հասարակութեան ցոյց տալ իւր սեփհական պակասութիւնները, պէտք է ներկայացնել այնպիսի գրուածքներ, որոնք Հայկական կեանքից են վերցրած։ Այս բոլորը ճշմարտութիւն է։ Բայց դէպ՝ աւարութիւնը նորանումն է կայանում, որ Հայկական կեանքից վերցրած գրուածքներ չկան. մենք ունինք միայն մի քանի պատմական գրուածքներ, իսկ նոր կեանքից շատ քիչ. դոքա բաւական չեն, բնական է որ պէտք է թարգմանութիւնները ներկայացնուին, այսքանը միայն կարելի է պահանջել որ թարգմանութիւնները ընտրուած լինին, և ոչ թէ այնպիսի գրուածքներ, որոնց մէջ միայն, սուր, հուր, թոյն և մահ է։

Այս էլ աւելորդ չենք համարում ասել, որ երբ մենք ունենք մի բաւականին լաւ թատրոն, հասարակութիւնը այսու ամենայնիւ սառն է, անտարբեր է. թատրոնը յաճախում են միայն մի խումբ մարդիկ, հասարակութիւնը անտարբեր է. իսկ երբ այդպիսով թատրոնը կը քանդուի, Տփխիսեցիք կրկին կ'ըսկսին «թատրոն» աղաղակել։ Տփխիսեցիք առհասարակ այդպէս են։ Այսպէս շարունակելով՝ տեսնենք ո՞ւր պիտի հասցնեն գործը։

Այդքանը բաւական համարելով թատրոնի մասին, այժմ ուզում եմ մի քանի խօսք ասել Ռուսաստանի Հայոց ունեցած ընկերութեանց մասին։ Այդ կողմից Ռուսաստանցի Հայերը առհասարակ աղքատ են. կ. Պոլիսը այդ բանում հարուստ է. ձեր երիտասարդները մեծ և չափազանց եռանդով ձեռք են գարկում ընկերութիւններ կազմելու։ Նշանաւոր Հայաքնակ քաղաքներից՝ Երևանը, Աղեքսանդրաբօլը, չունին ընկերութիւններ։ Բագուի մէջ կայ մի ընկերութիւն «Մարդասիրական» անունով, չհայած որ ունի մեծ անուն, բայց այժմ կարծես քնած լինի։ Մեր նշանաւոր Տիխիսը այդ կողմից շատ աղքատ է։ Նորերումս հիմնուել է մի ընկերութիւն «Գրքեր հրատարակելու ընկերութիւն». այդ ընկերութեան նպատակը դեռ վաղ է։ Յիշենք որ մեր գրականութիւնը աղքատ վիճակի մէջ է։ Այդ ընկերութեան թէ վարչական և թէ խորհուրդի անդամները նշանաւոր անձինք են, բայց ի՞նչ արած որ նիւթական միջոց չունի, քանի առաջարկած գրքերից հազիւ հինգը արժանանում են տպագրութեան. նիւթականի կողմից ընկերութիւնը յոյժ աղքատ է։ կ. Պոլսի Հայերին առաջարկած էր մասնակցելու այդ ընկերութեան դործին, բայց մինչև օրս ոչինչ չէ եղել։ Պոլսեցիք չեղք են ուզում իրանց պահել, կարծես Այսպէս ուրեմն Տփխիսը ունի մի ընկերութիւն, և այն էլ ողորմելի վիճակի մէջ նիւթական կողմից։

Մենք Տփխիսեցիներին լաւ ենք ճանաչում և այդ իրողութիւնը մեզ զարմանալի չէ. դուք միայն ուրիշ դաղափար ունիք Տփխիսի Հայերի վրայ. դուք կարծում էք որ նոքա հետաքրքրվում են ազգային հարցերով, որ նախանձախնդիր են ազգային շահերին, երբէք։ Միայն մի խումբ երիտասարդներ կան, որոնք դործում են և արժանի են գովասանաց։ Այս տեղ կան բազմաթիւ ուսում առած հարուստներ, որոնք իրանց օտարամոլութեամբ միայն յայտնի են, մայրենի լեզուն չդիտեն, օտար թատրոնի դերասանուհուն հազարաւոր մանէթներ կը տան, իսկ Հայ սովելոց մի կոպէկ անգամ չեն առաջարկել։ Տփխիսեցի Հայերի մեծ մասը այժմ մի այնպիսի մեռելային դրութեան մէջ է, որ մենք զարմանում ենք թէ ինչպէս է որ դուք սոցա վերայ մեծ համարում ունէք։ «Մշակը» շատ լաւ կերպով նկարագրում է Տփխիսեցիներին և նոցա լաւ հարուածում է։ Տփխիսեցիք ոչ հետաքրքրվում են իրանց գրականութեամբ, ոչ մտածում են իրանց ուսումնարանների մասին, ոչ մտածում են ընկերութեանց վիճակը լաւացնել, այլ քանի դընում, խորասուզվում են պակասութեանց մէջ։ Մի խումբ երիտասարդներ կան, որոնք եւ Տփխիսի անունը բարձրացնում են։ կ. Պոլսեցիք սխալ կարծիքներ ունին մեզ վերայ. առհասարակ մի մեծ պակասութիւն է, որ Հայերը միմեանց փաղաքշել սիրում են եւ միմեանց պակասութիւնները սիրում են ծածկել։ Ռուսաստանի Հայերը այժմ էլ լաւ չեն ճանաչում իրանց Տաճկաստանցի եղբարց դրութիւնը։ կ. Պոլսից մեր լրագիրներին թղթակցութիւնները միանգամ՝ ժողովրդի դրութեան մասին մի բան չ'դրեցին. ուստի և մենք չենք ճանաչում ձեզ ինչպէս հարկն է. նախ հարկաւոր է Տփխիսը և Պոլիսը միմեանց լաւ ճանաչեն, և ապա իրրև ազգի մտաւոր կեդրոններ, սկսեն միմեանց օգնել, միմեանց ցաւերը հոգալ։ Ցոյս ունինք որ «Մշակի» Հայկակը և Մեղու Հայասանի» Սօսիւնը, որանից յետոյ իրանց նամակների մէջ չեն մտանալ և ժողովրդի մտաւոր և բարոյական դրութեան վրայ էլ մի քանի տեղեկութիւններ տալու. մենք այդ նամակները աւելի և աւելի հետաքրքրութեամբ կը կարդանք։

Շարունակենք մեր խօսքը։ Բայց ի յիշեալ ընկերութիւնից՝ Տփխիսում այժմ միայն հիմնարկվում է

(*) Իսկ անձնականիս վերաբերեալ թշնամանական, երգիծարանական եւ յարձակմանց մասին կը չարունակեմ իմ համբերատար լռութիւնը. նախ՝ զի այդ լեզուին մասնագիտութեան հմուտ չեմ, և դիտեմ մանաւանդ թէ՝ «Զայս երգիծարանելու համար պէտք է ինքն կատաղը ըլլալ, և կատաղը եղողն ալ մարդ չերգիծարաներ»։ Երկրորդ՝ զի վստահ եմ թէ ամեն խօսք իւր տիրոջ տացուածքն է, և բուն իսկ զինք գործածողին մտաց ու սրտի վիճակը ցոյց տալու կը ծառայէ եւեթ։ Հետեւարար և արհամարհանքի աւելի գեղապոյն բան մի —արդահատանք— ունիմ այն գրիչներուն նկատմամբ, որք ինձ ընդդէմ կամ ի նպաստ գրելով լուրջ վիճաբանութիւն մի տարին բանակուոյ մի վերածեցին, որոյ մէջ դանուելն կ'զգուշանամ։ Ծ. Ֆ.

մի այլ աւելի մեծ ընկերութիւն, «Բարեգործական ընկերութիւն», հիմնադիրները նշանաւոր անձինք են։ Հրապարակական կերպով քննուեցաւ ընկերութեան կանոնադրութիւնը, պիտի ներկայացուի տեղական հաստատութեան։ Ընկերութիւնը մեծ նպատակներ ունի. տարեկան անդամական վճարը հինգ բուբլի է. այս ունինք որ դուք ևս կը մտանակցիք. Տփխիսը և Պոլիսը պէտք է միմեանց հետ կապուած լինին։ Ա՛յսպէս ուրեմն մեր Տփխիսը ընկերութիւնների կողմից աղքատ է. Պոլիսը այդ կողմից օրինակ կարող է լինել։ Աւելի գովասանաց արժանի է Կ. Պոլսի Հայ կանանց այն եռանդուն գործունէութիւնը՝ ազգային տապարեզում. կանայք այդ կէտում շատ և շատ աւելի բարձր են քան Տփխիսու Հայ փափկասուն տիկնայք։ Ձեր կանայք կազմում են ընկերութիւններ, մասնակցում են ազգային գործերի մէջ. իսկ մեր օրիորդները և տիկինները անդին կայնում իրանց օրերը զբօսնելով, հանդերձների խանութները այցելելով, և կամ թէ չէ՝ միմեանց բամբասելով։ Տփխիսի կանայք այնպիսի մեռած դրութեան մէջ են, որ մի այսպիսի ժամանակ, երբ մեծ գործ կարող էին կատարել, ոչինչ չ'արեցին. նոցա համար ազգ, ազգութիւն ասած բանը չկայ։ Շռայլութիւնը, Եւրոպական նոր ձեւերին հետեւելու ցանկութիւնը, առանց լաւ բաներին ալ հետեւելու, մեր կանանց դարձել է մի անզործ, մեռած, անշարժ մարմին։ Այժմ նոցանից ոչինչ չէ կարելի սպասել։ Այս կողմից Կ. Պոլսի կանայք շատ և շատ աւելի բարձր են. (իսկ եթէ սխալւում եմ, մեղաւորը մեր թղթակիցները են)։ Տեսնենք թէ Տըփխիսի կանայք, որ անպէտք բաներին ետեւից ընկած, մոռացել են իրանց զաւակների կրթութիւնը ևս, մոռացել են իրանց ազգային լեզուն, և չեն էլ ուզում սովորիլ, ինչ դրութեան պիտի հասնին վերջը։

Բայց մենք շատ հեռու գընացինք, և մեր նամակը երկարացաւ։

Վերջացնում ենք մեր նամակը, խոստանալով մի այլ անգամ ձեզ լաւ տեղեկութիւններ տալու Ռուսաստանի այլ քաղաքների Հայերի մասին։ Մի ուրիշ անգամ մենք կը գրենք և մեր ազգային ուսումնասիրաններին մասին, և այն բանի մասին թէ ինչպէս են դոքա կառավարվում։ Իսկ յաջորդ նամակներից մինով մենք կը խօսենք մեր Հոգեւոր կառավարութեան վրայ, մանաւանդ Էջմիածնի վերայ, որ վերջին ժամանակ շատ խօսակցութեանց առարկայ է դարձել։ Մենք կը խօսինք այն անկարգ ուղիների և անճշդութիւնների մասին, որ տեղի են ունենում։ Էջմիածնի այժմեան բռնած դիրքը պակասրակելի է։ Բայց սորա մասին մի ուրիշ անգամ։

Ա՛յս ամառ կը լինի Տփխիսում ուսուցչական ժողով, ընդհանուր ժողով, Հայ ուսումնարանների վիճակը լաւացնելու նպատակաւ, սոցա մասին կը գրենք։

Եղանակը լաւ է։ Բնութիւնը զարթել է և ամենայն ոք շտապում է օգտուիլ դրանով։ Ե՞րբ կը գայ այն ժամանակը, որ Հայութեան քնած մասը բնութեան հետ կը զարթնի։

ԽԱՉԱՆ ՄԵՂՐԻԿ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆԷ

Մուշ 28 փետր. 1881

. . . Խմբագիր.

Հայրենիք լրագրոյ 632 թուոյն մէջ Մ. Պալեան և Գեղամ Տարօնեան ստորագրութեամբ ընդդէմ Մերուժանեան և Տիրացուեան էֆէնտիներու մի ղրպարտագիր և նոյն լրագրոյ 643 թուոյն մէջ ալ առաջնոյն ամբաստանութիւնքն առաջի Աստուծոյ և մարդկան հաստատող քսան և մի անձանց ստորագրութեամբ մի յօդուած կարդացինք ցաւ 'ի սիրտ։

Տնօրէն Ժողովս նախկին Բարեսէր ընկերութեան հաշուառեալ Թեան ժամանակ Տիրացուեան և Մերուժանեան էֆէնտիներուն՝ նոյն ընկերութեան և որով Միացեալ ընկերութեանս մատուցած ծառայութիւնքը ակներև տեսնելով կը փութայ՝ այն ամբաստանութեանց այլ կէտերն այլոց թողով հերքել, 'ի պաշտօնէ յայտնել թէ յիշեալ էֆէնտիք ընկերութեանց վճարած դրամները բնաւ յետս պահանջած և ոտացած չըլլալնէն զինի՝ միյոտ պատրաստ եղած են նպաստել ամեն ազգօգուտ ձեռնարկութեանց. հետևաբար վերոյիշեալ երկու անձանց յայտարարութիւնը ձրի զրպարտութիւն մ'է, և առաջի Աստուծոյ և մարդկան բոլոր կէտերուն համար վկայողք՝ արտասովոր արագութեամբ դիմած են 'ի վկայութիւն։

Ընդունեցէք, Խմբագիր Տէր, մեր խորին յարգանքն։

Ի դիմաց Տնօրէն Ժողովոյ
Տարօնոյ Հայոց Միացեալ
Ընկերութեանց
Ատենադպիր Ատենապետ
Կարապետ Պ. Թերզեան Մ. Յ. Սարգեան

ՎՐԻՊԱԿ

Շարաթ աւուր յօդուածոյս մէջ քանի մ'ամենախոշոր տպագրական սխալներ սպրդած են։ Ես գրած եմ «Ամենէն կանոնաւորն, այլ ամենէն նորն է ընտրողական աշխարհաբարն.» տպուած է «Ամենէն կարեւորն.» Ես գրած եմ «Ֆռանսերէնէն աւելի գանգատութիւն ու տգեղութիւն ունի.» տպուած է «տգիտութիւն.» Հետագայ պարբերութեանը մէջ մոռցուած է «վերասին» բառն «Գրիչդ ու սուրդ առ ձեռք ուրեմն.» Ես գրած եմ. «Ցորոյ նման, հոգւոյս՝ բարձրէն, ամենարարձրէն անթացառելի ձայն մը կը հասնի մերթ.» չէ տպուած բուին, հետեւաբար և սեռական եղած է որական «հոգւոյսն։ Յօդուածոյս վերջին պարբերութեան մէջ «ամենամեծ գործ է» տպուած է փոխան «ամենամեծ գործն»։ Իսկ Մինաս Զերպկի նամակին հետագայ պարբերութեան մէջ երկու տպագրական սխալներ սպրդած են. տպուած է «Իւկօ կ'արձանագրէ Լ'ամի (էՆԸ.) մէջ իր պատասխան նոյա եա.» Մինաս Զերպկ իր քերականութենէն արտաքսած է բուն թրն և (ը) տառն։ Գ. Ա.

ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ
Ի ՆՊԱՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՎԵԼՈՑ

Յառաջ Նոր-Էջմիածնէ յԵրեւան-Գափան

(Շարունակութիւն.)

Մեծապատիւ Տեարք	Արծ. դրկն.
Միրուն Ոսկեհանեան	40
Ղուկաս Թէրզեան	40
Սաքիս Սարուխանեան	40
Հէրքիւլ Վարդանեան	40
Պօղոս Քէյէկեան	40
Սիմոն և Ղազարոս Զատէեան	40
Յակոբ Բարագեան	40
Գրիգոր Շահմանեան	25
Ստեփան Ճանեան	20
Նշան Գօռանեան	20
Նշան Գարագաշ	20
Յարութիւն Ճիւմպիւշեան	20
Պաղտասար Արսէնեան	20
Յովհաննէս Էփրինէլի	20
Յարութիւն Եաղմաճի	20
Մկրտիչ Խորոլեան	20
Մարտիրոս Պատմաճեան	20
Մ. Միրուն Եղէկիէլեան	20
Նազարէթ Սըվաճեան	20
Նշան Զաւուշեան	20
Մարտիրոս Սիւզէնիճեան	20
Նիկողոս Պետրոսեան	20
Կարապետ Թիւրսիւզեան	20
Մ. Մկրտիչ Եղիազեան	20
Եսայի Սրապեան	20
Գէորգ Պետրոսեան	20
Յարութիւն Քէօմիւրճեան	20
Յակոբ Գրիգորեան	20
Ռոբիկ Գարագաշեան	20
Պետրոս Դերձակ	20
Ստեփան Թաղուորեան	20
Ղազարոս Էրամեան	20
Տիգրան Մաղեան	20
Կարապետ Ֆէսլէկէնեան	20
Յակոբ Մաղմեան	20
Պօղոս Բարագեան	20
Կարապետ Գարամանեան	20
Մ. Հերեթիկ Դերձակ	20
Խաչիկ Պիպէրճեան	20
Պետրոս Հանբմեան Քիւրքճի	20
Գէորգ Գուլումեան	20
Ղազարոս Պաղճեան	20
Սեդրակ Գալֆայեան	20
Ասատուլլահ Ֆաթուք Շամլի	20
Գրիգոր Թոմպաքճեան	20
Մ. Էգնա Գարամանեան	20
Թադեոս Վանեցեան	20
Յակոբ Ռէնճեան	20
Ռաֆայէլ Միսկէթեան	20
Պօղոս Վարդանեան	20
Եղիսէ Գրիգորեան	20
Ոսկեհան Ստեփանեան	20
Ստեփան Մինթանճի	20
Յարութիւն Ֆրէնկեան	20
Մ. Նազար Պողոսեան	20
Մ. Սարգիս »	20
Ղազարոս Սվաճեան	20
Գէորգ Ճիրվէճեան	20

(Շարունակելի.)

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

ԳՈՐԾԱՐԱՆ ԵԷՆԻՃԷ ԾԽԱԽՈՏԻ
ԳՕՆԹԻ ԵՂԲԱՐՔ ԵՒ ՇԱՀԻՆԻ
109—ԿոլՇո, ՍանդէՀԸՐ Էջ—109

Ստորագրեալքս առևտրական բոլոր պատասխանատուութիւնը մեր վրայ առնելով, Գօնթի եղբարց և Շահինի հետ ընկերութեամբ Ղալաթիոյ Սանդրգճըլար փողոցը թիւ 130 գործատուն հաստատելու՝ 'ի վեր՝ արժանապէս քաջալերուելու պատուարժան յանձխորդաց բազմութենէն։ Ամեն ոք լաւ գընահատեց մեր գործարանէն ելած ծխախոտոյն ընտրութիւնը, ճաշակը և գիներուն չափաւորութիւնը տեսակներուն համեմատութեամբ. ուստի և մեզ հարկ եղաւ, աւելի ընդարձակ ասպարէզ մը նուատալ մեր գործառնութեանց։

Եւ նախ՝ մեր գործարանն ու վաճառատունը փոխադրեցինք առաջնոյն դիմացը 109 թիւ. չէնքին մէջ, որ իւր անհամեմատ ընդարձակութեամբը խիստ յարմարութիւն ունի թէ մայրաքաղաքիս թէ գաւառներէն և թէ օտար երկիրներէ եկած բազմաթիւ հրամաններուն յոյժ գոհացուցիչ կերպիւ և փութով կատարելու։

Երկրորդ՝ ծխախոտոյ բերքն արտադրող ամեն կողմ և մանաւանդ Էնիճէ յատուկ գործս կալներ կարգելով սկսած ենք մասնաւոր ընդամենք պատրաստել տալ բերքը և ահա այս խնամոյ և զոհողութեանց շնորհիւն է որ այսօր ամենընտիր և հոտաւէտ ծխախոտներ կարող ենք մատակարարել նաև 150նոց, 200նոց, և 300նոց և աւելի բարձր գիներով ըստ տեսակին։

Այսուհետև ոչ ոք պիտի փարատի իւր ճաշակին յարմար ընտիր ծխախոտ գտնելու մասին, բաւական է դիմել մեր վերոյիշեալ գործատունն 'ի Ղալաթիա Սանդրգճըլար փողոց թիւ 109, և կամ ամեն ծխավաճառներէ խնդրել մեր գործարանէն ելած ապրանքներէն։

Ծ.Ս. Ստոր երկիրներէ ապրանք ուզողները կը մասնակցին այն մեծաշնորհին, զոր ունիմք կայսերական կառավարութենէն, որ է պանտրոլի տուրքէն ազատ ըլլալ, որով 0/0ին 20 շահ կունենան։

Վաճառատուներն են.
Ղալաթիա Սանդրգճըլար թիւ 109
Զընտան գարու Զէօվրէկ.
ճիլէր » 29
Լամն-Լօնիւ » 56

ՏԷՄԻՐԳԱՓՈՒԼԵԱՆ ԵՂԲԱՐՔ

QUINA LAROCHE
ՔԻՆԱ ԼԱՌՕՇ

ԷԼԻՔՍԻՐ ՎԻՆԷՕ

Կազդուրիչ և տենդաբոյժ դեղ մ'է, որ երեք քընաքընային բոլոր սկզբնական նիւթերը կը պարունակէ և կը գործածուի ուժի նուազութեանց, ստամոքսի տկարութեանց, հին և քրոնիկով չբժշկուող տենդերու համար, եւ։

Միւնոյն դեղը
ԵՐԿԱԹԱԽԱՌՆ

կը գործածուի արեան նուազութեան, ուժգունութեան, ծննդաբերութեան հետեւանաց դէմ, եւ։

Կը գտնուի Կ. Պոլիս. Տէլլա Սուտայի, Զօպան Օղլուի, Քանդիլիք Եղբարց, Գասպարեանի, Քիւչիւքեան եղբարց և Ալէքեանի դեղարաններն։

ԻԼԱՆ

	Գիլ	Դրշ. փր.
Սօտու	5429	46
Դրմրդ	630	46,
Շերապ թօրթուսու	1544	11, 30
Ճէհրի	464	8, 30
Լէֆթա	188	24, 30
Գալայ	76	16, 30
Խարաւ պալի	142	14,
Մաղու	146	8, 30
Մօր պաղամ	2822	1, 15
Գըրմիզը փօթաս	273	11, 30
Զիվիտճիք	104	8, 30

Ցէս ֆապրիգաի հիւմայունի իշուն չուրուդի մուգարբէրէսի իլէ միւպահա օլընճագ պալատ մուրաքքամ 11 գալէմ պոյա էճդասը լիրա 100 դրուշ հիսապը իլէ վէ ֆիյաթի մուրաքքամլէրի իլէ գալիպի էօհանէսինէ օլուպ, նիսանի բումինին 15ինճի չէհարշէնպիհ կիւնիւնէ գատար պէհէր կիւն միւնաքասաքնէն իճրասը իլէ մէգքիւր կիւնտէ գարարը գաթիսի վիրիլէճէկինտէն իլթասընա գալիպ օլանլարըն վէ օն ալթընճը բէնչէնպիհ կիւնիւ եիւզտէ պէշ լթէնգիլինէ բաղիպ պուլունանլարըն հարպիյէ նէզարէթի լէվազիմանթը ումումիէ տայրէսինէ կէլմէլէրի։ 3

4 Նիսան 97

Մուլթապ քամիսիօնը իչուն շուրուսի մուգարբէրէսի իլէ միւպայեա օլունճագ 12,000 գըյէ եէրլի գըրգը՝ քէչէ քըլընըն ֆիմ մէճիսինէ 19 դրուշ հիսապը իլէ պէհէր գըյէսի ալթը պուչուքդրուշա թալիպի էօհտէսինտէ օլուպ նիսանը բումինին օն պէշինճի չէհարշէնպիհ կիւնիւնէ քատար պէհէր կիւն միւնաքասաքնէն իճրասը իլէ մէգքիւր կիւնտէ գարարը գաթիսի վիրիլէճէկինտէն իլթասընա գալիպ օլանլարըն վէ օն պէշինճի չէհարշէնպիհ կիւնիւնէ եիւզ. , բումինին օն պէշինճի չէհարշէնպիհ կիւնիւնէ քատար պէհէր կիւն միւնաքասաքնէն իճրասը իլէ մէգքիւր կիւնտէ գարարը գաթիսի վիրիլէճէկինտէն իլթասընա գալիպ օլանլարըն հարպիյէ նէզարէթի լէվազիմանթը ումումիէ տայրէսինէ կէլմէլէրի։ 3

4 Նիսան 97

ՓԱՆԱՍԷ
ԴԵՂ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՒ ԴԵՂ ՍԱՄԱՐԱՑԻՈՑՆ

Կը ծախուի Մինասեան և Ընկերաց Ամերիկեան վաճառատունը Ի Ղալաթիա Կոստանդնուպոլսոյ։

Փանասէն իւր օգտակարութեամբն, ինչպէս Ամերիկայի և Եւրոպայի, նոյնպէս և Թուրքիոյ այլ և այլ կողմերը մեծ ընդունելութիւն գտած է.

Փանասէն գեղացւոյն և գաւառացւոյն բժիշկն ու բարեկամն է, և մեծ օրհնութիւն մը համարուած է այն տեղերուն համար, ուր բժիշկ ու դեղ և դարման հազիւ կը գտնուին։ Փանասէն բուսեղէններէ բաղադրեալ լինելով՝ բոլորովին անվնաս է։ Փանասէն այրածին ցաւը կ'առնէ ու քիչ ատենի մէջ կը բուժէ. նոյնպէս և մարմնոյն կարուած ու ճմլուած տեղերուն ցաւն ու բորբոքը յուսով կ'անցնէ։

Զղային, յօդային և ոսկրային սաստիկ ցաւերը բուժելով՝ տագնապալը կը հանդարտեցնէ։ Ստամոքսի, փորի և աղեաց ցաւերը կը կորէ ու պարզ յառաջ եկած դժուարութեանց առաջքը կառնու։

Փանասէն ակռայի սաստիկ ցաւերը յուսով կը բուժէ։ Մարմնոյն կարուած կամ վիրաւորեալ կողմերն առաս Փանասէ քսելով շուտ կը բժշկուին ու կը դոցուին։ Փանասէն կը բժշկէ նաև փորհարութիւն, թանչք, հաւ, ցերմ, կոկորդի բորբոք և ուռեցք, մէջքի ցաւ և այլ զանազան ախտեր, որոց սկզբնապատճառը գրեթէ նոյն են։ Այսպէս կը վկայեն շատերը, որք փորձած են։ Ընտանիք իրենց տան մէջ ու պանդուխտք և ճանապարհորդք իրենց մօտ Փանասէ պահելով և յանկարծական դժուարութեանց առեն գործածելով՝ մեծ օգուտ կը քաղեն և ծանր հետեւանաց առաջը կ'առնուն։ Փանասէն հեղուկ է, որ թէ՛ մարմնոյն վրայէն քսելով և թէ՛ խմելով ալ բժշկութիւն կը գործէ։

Գործածութեան կերպը հետն է։ Գլխաւոր վաճառատեղին է, Ղալաթիոյ Եէնի-Ջամիի դրան կից Մինասեանին Ամերիկեան վաճառատունը, նաև մայրաքաղաքիս դեղագործաց քով ու գաւառներն ալ կը գտնուին։

ԴՐԱՄԱԿԱՆ

ՂԱԼԱԹԻՈՅ ՊՈՐՍԱ

Ղալաթիա 6 ապրիլ.

Օսմ. Քօնս. գոցուեցաւ		
» » բացուեցաւ		16.25
» » կէս օրին		16.27

ԸՆԹԱՑԵՐ ԱՐԺԵԹՂԹՈՅ

		Անգլ. լիր.
Սօսիկմէ ժէնրլ. 6 0/0	»	5. 5
» Օթթօման	»	4,
Կ. Պոլսոյ Պանքան	»	11,
Քրէտի ժէնէրալ 6 0/0		5,10
Փոխ. 1863 (Մուխան) 6 0/0	Ֆր.	80.
» 1865 (») 6 0/0	»	81,
» 1869 (Բինար) 6 0/0	»	80.
» 1872 (Պոն տիւ թրէզոր)	»	26.50
» 1873 (Բինար) 6 0/0	»	78.
Բուլկիի երկաթուղի	Ֆր.	55.75
Լաւերիում	»	110,
Թրամուայ (գ. կա.) Օսմ. լիր		353.
Թղթադրամ »		970
Հէվալէսիպ		30
Ռէբոր		—

ԸՆԹԱՑԵՐ ԴՐԱՄՈՅ
(Օսմ. ոսկին 100 դրշէն) Ղրշ.

Անգլիական ոսկի	110
Գաղղիական »	87 23
Բոլ	90 10
Գրիմից	51 25
Գաւառն թուղթ 8 բուպլի 80 գարիք	
Գաւառն արծաթ (նոր)	92
Մէհմիտիէի ասպրիներութիւն	7 21
Վենետոց	125 10
Հինդնոց	209
Հինդնոց (անկէտ)	180
Մէթալիր	206 30
Դպին (անուանական)	670

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՊՈՐՍԱ

Լոնդրա 16 ապրիլ.

Անգլ. Քոնս.		100 13/16
Օսմ. »		15 1/2
Փոխ. 1865		17 1/4
» 1869		17
» 1871		75
» 1872		28
» 1873		16 5/8
» 1877		89 1/4
Պանք Օթթօման		16 1/2
Ռուս. փոխ. 73ի		92 5/8
Եգիպտ. միացեալ		76
» արտօնաւոր		95 3/4 (գ. կ.)
Տայրա Սանիէ		74 3/8
Փոխ. Ռուչիլա		97

Փոխնկագիր Փարիզի վրայ

Փարիզ 16 ապրիլ.

Լաղղ. Քոնս. 3 0/0		120 50
» » 3 0/0		83,72 1/2
Օսմ. Քոնս.		15 67 1/2
Փոխ. 1865	Ֆր.	85.
» 1869		85.
» 1873		84.
Օսմ. երկաթուղի		58 25
Պանք Օթթօման		675.
Քրէտի Լիոնէ		910.
Ռուս. փոխ. 3 0/0 (1877)		96
» » Արևելեան		61 3/8
Խաալ. Քոնս.		90 25
Եգիպտ. միացեալ		336. 25
Փոխնկագիր Լոնտ. վրայ		25.31

Վիէննա 16 ապրիլ.

Փոխ. Լոնտրայի վրայ	117 90
Բուլկիի երկաթուղի	26.

ԽՄԲԱԳԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ
Կ. Ս. ԻՒԹԻՃԵԱՆ